

Święty Jakub w opowieściach apokryficznych

Wstęp

Jakub (hebr. – Niech Bóg strzeże) zwany Starszym lub Większym (jako starszy brat Jana) brał udział w najważniejszych wydarzeniach ewangelicznych. Został powołany przez Jezusa do grona Apostołów wraz ze swym bratem Janem nad jeziorem Genezaret (Łk 5, 10; Mt 4, 21). Bracia byli synami Zebedeusza i Salome. Jezus nazywa ich Boanerges – Synami Gromu (Mt 3, 17) ze względu na ich gwałtowność i radykalne wypowiedzi (np. chcą spuszczenia ognia na Samarytan, Łk 9, 51; zakazania wyrzucania szatanów przez innych, Mt 9, 38 itp). W Ewangeliach Jakub wymieniany był razem z Piotrem i Janem w scenie uzdrowienia teściowej Piotra (Mk 1, 29), Przemienienia Pańskiego na górze Tabor (Mt 17, 1), obecny był przy wskrzeszeniu Łazarza (Mt 10, 2; Łk 8, 51) oraz towarzyszył Chrystusowi w czasie modlitwy w Ogrodzie Oliwnym (Mt 26, 36–46). Wraz z innymi Apostołami Jakub występował w scenach odwiedzin Chrystusa po Zmartwychwstaniu (Dz 1, 13), przy Wniebowstąpieniu Pańskim (Dz 1, 9–11) i podczas Zesłania Ducha Świętego (Dz 2, 1–11). Na listach Apostołów umieszczany był jako drugi, zaraz po Piotrze (Mk 15, 40) lub trzeci po Piotrze i Andrzeju (Mt 10, 2; Łk 6, 13) lub po Piotrze i Janie (Dz 1, 13). Wg Dziejów Apostolskich (Dz 12, 1–3) Jakub został ścięty w 43 lub 44 r. w Jerozolimie na rozkaz Heroda Agrypy. W katedrze ormiańskiej w Jerozolimie dotychczas pokazuje się miejsce ścięcia Apostoła.

Apokryfy uzupełniają skromne na temat Jakuba opowieści ewangeliczne i dane historyczne. Ks. Marek Starowieyski zestawia następujące źródła apokryficzne:

- Klemens Aleksandryjski (zm. 212) w *Hypotyposeis* przekazał informację o tym, że Jakub w drodze na śmierć wybaczył człowiekowi, który od-

dał go pod sąd i po słowach „Pokój tobie” ucałował go, następnie obaj zostali ścięci¹;

- legenda łacińska (*Legenda maior*), możliwe, że pierwszej wersji została napisana po grecku, pochodzi z II–IV lub IV–V w. (wg Lipsiusa), z VI w. wg Diaz y Diaz (rejon powstania – Narbona, Lyon, Marsylia), oraz VI w. wg Duchesne (rejon powstania – Galia); legenda ta weszła do zbioru zamieszczonego w księdze Pseudo Abdiasza²;
- tradycja grecko-palestyńska; żadne wzmianki o grobie Jakuba w Jerozolimie nie występują w relacjach pierwszych pielgrzymów, np. nie wspomina miejsc z nim związanych pielgrzym z Bordeaux z 333 r., Euzebiusz z Cezarei, Egeria ani *Breviarus de Hierosolyma*; dopiero w 570 r. anonim z Piacenzy zanotował, że grób Jakuba Zebedeuszowego jest na Górze Oliwnej; Hipolit z Teb (VII–VIII w.) napisał o zamożności synów Zebedeusza, za nim tę informację powtórzył, żyjący w tym samym okresie, Epifaniusz Mnich w swym dziele *Życie Maryi*, dodając, że za zgodą Jezusa synowie pogrzebali ojca i zabrali swoją matkę³;
- greckie akta i greckie katalogi Apostołów; powstawały od VI w.; zawierają kompilację Ewangelii i *Legenda maior*; potwierdzają ścięcie Jakuba, a jako teren jego misji wymieniają Judeę, Jerozolimę, Cezareę, Marmarykę, a w wersji łacińskiej Hiszpanię⁴;
- tradycja aleksandryjska – obejmuje koptyjskie i arabskie *Akta* i *Męczeństwa*, oraz etiopskie *Zmagania Apostołów*; mówią one o tym, że Jakub głosił Ewangelię dwunastu pokoleniom żydowskim czczącym pogańskich bogów oraz, że został zabity na rozkaz Heroda w Kot w Marmaryce; wg Guidi powstały one dopiero w XIII w. z tekstu koptyjskiego określonego na V–VI w.⁵;
- tradycja ormiańska – znane są katalogi Apostołów w wersji ormiańskiej wymieniające wszystkich Apostołów, jednak do legend o św. Jakubie najczęściej wnoszą dwa dzieła – *Historia Apostoła Jakuba* i *Historia Jakuba i Jana, synów Zebedeuszowych*; w XI w. Gruzini, na miejscu dawne-

¹ M. Starowieyski, *Św. Jakub Większy*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu, Apostołowie*, cz. 2, WAM, Kraków 2007, s. 841–877; K. Aleksandryjski, *Hypotyposeis*, za Euzebiuszem z Cezarei, cytuje M. Starowieyski [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy...*, s. 845.

² M. Starowieyski, *Św. Jakub Większy*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy...*, *op. cit.*, s. 841–877.

³ M. Starowieyski, *Legenda Św. Jakuba Większego, Apostoła*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, t. 8, 1995, s. 39–96. Artykuł stanowi na nowo przepracowany tekst wygłoszony na seminarium „Pielgrzymki do Composteli i kult św. Jakuba” Instytutu Historii PAN w Warszawie 6 października 1994 r.

⁴ M. Starowieyski, *Legenda Św. Jakuba...*, *op. cit.*

⁵ Ibidem.

go kościoła św. Menasa, zbudowali w Jerozolimie kościół poświęcony św. Jakubowi, który w pierwszej połowie XII w. przejęli Ormianie. Już w roku 1165 pielgrzym Jan z Würzburga opisuje, że Ormianie czczą tu głowę św. Jakuba⁶;

- tradycja hiszpańska – w dziełach autorów związanych z tym rejonem do VII w. (M. Starowieyski wymienia 14 autorów) nie ma wzmianek o pobycie Apostoła Jakuba w Hiszpanii; pierwsza wzmianka została zamieszczona w pochodzącym z połowy VII w. *Breviarium Apostolorum*, następnie tę informację powtarzają inni np. Aldhelm z Malesbury w VII w., Beatus z Liebana (Asturia) w VIII w.; w VIII w. powstaje w Asturii hymn na cześć Jakuba *O Dei Verbum Patris ore proditum*; z VI w. pochodzi inskrypcja w kościele pod wezwaniem Matki Bożej w Merida o relikwiach św. Jakuba; natomiast kościół Veldedos (Asturia) z 893 r. posiada boczny ołtarz pw. św. Jakuba; ok. 830 r. odkryto grób świętego i po tym zdarzeniu są już wzmianki historyczne o grobie Apostoła w dokumentach królewskich; w XI w. pojawiły się wzmianki w pismach arabskich, mówiące o znaczeniu dla chrześcijan sanktuarium w Compostelli; dwa główne źródła legendy hiszpańskiej o św. Jakubie Większym to *Liber Calixtinum*, który wg tradycji powstał na polecenie papieża Kaliksta II (1119–1124), oraz *Historia Compostellana*, która została napisana w latach 1121–1139 na polecenie biskupa Compostelli Diego Gelmireza (zm. 1140)⁷.

Pochodzenie Jakuba wg Ewangelii Pseudo-Mateusza, pochodzącej z VI/VIII w., (w różnych pismach przypisywanej Jakubowi Mniejszemu, Janowi lub Mateuszowi)⁸.

Wg tej tradycji Isachar miał dwie córki Emerię i Annę. Córką Emerii była Elżbieta matka Jana Chrzciciela. Natomiast Anna trzykrotnie wyszła za mąż. Z pierwszym mężem Joachimem miała córkę Marię matkę Jezusa Chrystusa. Z drugiego małżeństwa, z Kleofasem (bratem Józefa Cieśli – męża Maryi) narodziła się Maria, która została żoną Alfeusza i z tego małżeństwa narodzili się Jakub zwany Młodszy (bratem Pańskim) i Józef. Anna po raz trzeci wyszła za mąż za Salome – ich córką była trzecia Maria (lub Salome), która wyszła za Zebedeusza. Oni byli rodzicami Jakuba Większego i Jana (inne źródło jako matkę podaje Hierokleję)⁹.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ K. Obrycki, *Ewangelia Pseudo-Mateusza*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu, Ewangelie Apokryficzne, cz. 1, Fragmenty, Narodzenie i Dzieciństwo Maryi i Jezusa*, WAM, Kraków 2003, s. 295–296.

⁹ *Imiona dwunastu Apostołów i ich rodziców*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 1208–1209.

Jakub i Jan pochodzili z zamożnej rodziny. Wg greckich źródeł byli uczniami Jana Chrzciciela¹⁰. Po śmierci ojca – bracia sprzedali łódzie i cały majątek, za uzyskane pieniądze zakupili pole w Jerozolimie, którego połowę wynajmowali Kajfaszowi¹¹, tak tłumaczono wzmiankę w Ewangelii (J 18, 52), o znajomości Jana z arcykapłanem¹².

Najstarsze łacińskie teksty o Jakubie Większym pochodzące z VI w. (czasami datowane na IV w.) zawarte są w łacińskiej *Legenda Maior*.

Opowiadanie o magu Hermogenesie i jego uczniu Filetosie. (*Legenda Maior*)¹³. Mag Hermogenes wysłał swego ucznia Filetosa i z grupą faryzeuszów do Jakuba, aby przekonali Apostoła, że jest w błędzie głosząc naukę Jezusa z Nazaretu. Jakub dzięki ufności pokładanej w Duchu Świętego, słowami i czynionymi cudami przekonał go o prawdziwości swej nauki. Filetos nie tylko uwierzył Jakubowi, ale próbował nawrócić swego mistrza. Rozwścieczony Hermogenes, zakłęciami spętał Filetosa. Ten wysłał do Apostoła swego sługę z prośbą o pomoc. Jakub podał słudze swoje prześcieradło (w legendach ormiańskich tunikę). Gdy sługa dotknął Filetosa tkaniną, więzy opadły, został uwolniony i pobiegł do Jakuba. Hermogenes obawiając się utraty poważania wśród swych uczniów posłał gromadę szatanów, aby związały i przyprowadziły Jakuba i Filetosa. Wtedy pojawił się anioł i ognistymi łańcuchami powiązał szatanów. Jakub w imię Trójcy Świętej uwolnił ich, ale polecił również przyprowadzić związanego Hermogenesa jednak zabronił czynić mu jakąkolwiek krzywdę. Kiedy mag stanął przed nim, Jakub polecił uwolnić go, aby poznał, że nauka Jezusa poleca „dobrem za zło oddawać”. Skruszony Hermogenes poprosił Apostoła o pomoc przeciwko prześladowającym go teraz szatanom. Jakub dał mu swój kij podróżny, aby go chronił przed ich atakami. Gdy nawrócony mag chciał spalić swoje księgi Apostoł odradził mu ten czyn, gdyż wydzielony ze spalonych ksiąg dym mogłoby zaszkodzić innym ludziom i zalecił raczej zatopić w morzu w worze z kamieniami. Odtąd Filetos i Hermogenes stali się wiernymi wyznawcami Chrystusa i uczniami Jakuba¹⁴.

Męczeństwo (*Legenda maior*)¹⁵). Po nawróceniu Hermogenesa próbowano aresztować Jakuba. Ten jednak wygłosił przemowę wobec wielkiego

¹⁰ *Greckie dzieje św. Jakuba*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 858–862.

¹¹ Ibidem.

¹² M. Starowieyski, *Św. Jakub Większy*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy...*, op. cit., s. 841–877; K. Aleksandryjski, *Hypotyposesis*, op. cit., s. 845.

¹³ *Legenda Maior*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 849–857.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

tlumu udowadniając, że wszelkie proroctwa Starego Testamentu odnosiły się do Jezusa i tym nawrócił, i potem ochrzcił wielu Żydów. Rozgniewany arcykapłan Abiatar wywołał wielkie rozruchy w mieście by zniszczyć Apostoła. Jeden z faryzejskich pisarzy – Jozjasz pochwytał Jakuba na sznur i doprowadził do Heroda. Ten skazał Jakuba na śmierć. Po drodze na miejsce kaźni Jakub w imię Jezusa uzdrowił paralityka. Widząc to Jozjasz uwierzył i przyjął chrzest, za co został razem z Jakubem święty.

Śmierć Jakuba wg Greków¹⁶. Jakub głosił Słowo Jezusa w Judei, uzdrowił wielu chorych, nawrócił wielu Żydów. Dlatego znienawidzony przez innych został przez nich wydany Herodowi. Nawrócił żołnierza wysłanego przez króla. Święty w Jerozolimie wraz z nawróconym żołnierzem. Został przez pozostałych Apostołów pochowany w Jerozolimie. Przy jego grobie działy się liczne cuda.

Etiopskie legendy Jakubowe¹⁷. W czasie rozdzielania krain poszczególne Apostoły Jakub wylosował Indie. Udał się tam wraz ze świętym Piotrem, którym miał rozprzewodzić Apostołów. W pewnym mieście Jakub uzdrowił niewidomego. Oskarżeni wraz z Piotrem o czary zostali przez żołnierzy aresztowani i związani. Więzy jednak z nich opadły, zaś żołnierzom uschły ręce. Apostołowie odpowiadając dobrem za zło, uzdrowili żołnierzy. Na ten widok wielu ludzi uwierzyło w Jezusa i wyznało wiarę w jedyne Boga. Zostali zaproszeni do domu jednego z sędziów, Teofila gdzie Jakub uzdrowił jego syna o bezwładnych nogach. W czasie, gdy wchodzili do domu sędziego znajdujące się w nim posążki bogów upadły i potrzaskały się. To utwierdziło sędziego w wierze i wraz z domownikami przyjęli chrzest. Po tym zdarzeniu, Jakub głosił Ewangelię w całym kraju. Znał mowę wielu ludów, ale również zwierząt i ptaków. Nauczał wśród dwunastu rozproszonych plemion żydowskich. Ponieważ jego działalność zmniejszała wpływy do skarbcza świątyni i Heroda, Jakub został święty z jego rozkazu.

Legenda o powstaniu sanktuarium Nostra Signora del Pilar¹⁸. Kiedy Apostoł Jakub jako kraj swego działania wylosował Hiszpanię, udał się po błogosławieństwo Najświętszej Dziewicy. Maryja po udzieleniu błogosławieństwa poprosiła go, aby w mieście, w którym nawróci najwięcej osób zbudował Jej kościół. Najpierw udał się do Asturii i tu w Oviedo udało mu się zdobyć tylko jednego wiernego. Następnie trudził się w Ga-

¹⁶ *Greckie dzieje św. Jakuba*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 858–862.

¹⁷ *Etiopskie dzieje i męczeństwo św. Jakuba*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 863–864.

¹⁸ *Legenda o powstaniu sanktuarium Virgen del Pilar w Saragossie*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 865–867.

licji w mieście Padron, ale bez rezultatów. Podobnie w Kastylii i Aragonii. Dopiero w Saragossie (Caesaraugusta) zdobył ośmiu uczniów. Kiedy po trudach dnia odpoczywał nad rzeką Ebro miał widzenie, w którym na cześć Maryi siedzącej na marmurowej kolumnie śpiewało tysiąc aniołów. Po skończonym śpiewie Maryja poprosiła go, aby w tym właśnie miejscu spełnił jej prośbę, zaś miejsce to do końca świata będzie miejscem szczególnym. Kolumnę zniesioną z nieba przez aniołów pozostawiono w ołtarzu, zaś wokół Jakub z uczniami zbudowali pierwszą bazylikę. Był to pierwszy na świecie kościół poświęcony Maryi rękami apostoelskimi.

Hiszpańska legenda św. Jakuba wg listu papieża Leona¹⁹. Po ścięciu Jakuba jego ciało złożono w grobie, lecz w nocy uczniowie zabrali ciało i zanieśli je nad morze i złożyli na statku. Żeglowali sześć dni bez użycia wiosł i dopłynęli do miejscowości Iria w Galicji, po czym przenieśli ciało o 12 mil i złożyli pod „łukami marmurowymi”. Miejsce to należało do Luporii bogatej poganki. Początkowo odrzuciła ona prośbę uczniów o pozwolenie pochowania Apostoła na jej ziemi i wysłała ich do króla. Jednak król nie tylko nie wyraził zgody ale rozkazał uczniów zabić. Uczniom udaje się ująć pogoni natomiast król i jego żołnierze giną w jaskini, która zawaliła się na ich głowy (lub giną w nurtach rzeki gdy zapadł się most pod nimi). Po ponownej wizycie u Luporii ta wyznacza uczniom zadanie przywiezienia trumny ze zwłokami Jakuba zaprzęgiem dzikich wołów przez nikogo nieujarzmionych. Na górze Illicinus, gdzie pasą się byki był również pilnujący ich okrutny smok. Ten jednak ucieka na widok znaku krzyża uczynionego przez uczniów w imieniu Chrystusa. Po modlitwie uczniów Jakuba byki stają się łagodne i pozwalają się zaprząć i przewożą ciało Apostoła. Na widok tych cudów Luporia wraz z całym swym dworem przyjęła chrzest, poleciła rozbić posągi bożków i w jej domu złożono ciało Jakuba w ósmym dniu przez kalendami sierpniowymi (25 lipca). Obok niego pochowano trzech jego uczniów: Torquatusa, Tirefona, Anastazego.

Ormiańska wersja legendy św. Jakuba²⁰. Powtarza wersję o przydzieleniu Jakubowi Hiszpanii. Jednak podaje, że Apostołowi udało się nawrócić tylko jedną kobietę. Kiedy zniechęcony Jakub wracał do Jerozolimy, wraz z nim udała się jego uczennica, która zapragnęła pokłonić się Najświętszej Maryi i zobaczyć miejsca odwiedzane przez Jezusa, co utwierdziłoby jej wiarę. Jakub zaś apostołował dalej w Judei i Samarii nawra-

¹⁹ Łacińska translacja (poszerzony List Papieża Leona), [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 868–870.

²⁰ *Ormiańska Historia Jakuba Apostoła*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 870–876.

cając wielu Żydów. Legenda ormiańska powtarza historię Hermogenesa i Filetosa, uzdrowienie paralityka i nawrócenie Jozjasza. Jako datę śmierci św. Jakuba legenda podaje 27 lipca. Wg ormiańskiej wersji, w chwili śmierci anioł podjął głowę Świętego owinął w świetlisty materiał i zaniósł do biskupa Jerozolimy Jakuba Młodszeo. Ten razem z Janem opłakali śmierć męczennika. Natomiast nabożna kobieta z Hiszpanii zabrała ciało Jakuba i złożyła w drewnianej skrzyni na brzegu morza koło Joppy mocując ją do kolumny marmurowej. Gdy odeszła w poszukiwaniu statku, aniołowie przenieśli ciało do Hiszpanii. Po powrocie na brzeg morski uczennica Jakuba nie znalazła skrzyni. Zmartwiona usnęła i wówczas objawił się jej św. Jakub i powiedział o tym, że powrócił do Hiszpanii. Ciało Apostoła dopłynęło do portu na brzegu rzeki w Iria. Pewien niewidomy zanurzając dłoń w rzece odzyskał wzrok, również inni chorzy dotykając wody w rzece odzyskiwali zdrowie. Rozniosła się wieść po całym kraju, że objawił się nieznany bóg bez głowy o wielkiej mocy. Dopiero św. Paweł wyjaśnił zasady wiary w Jezusa Chrystusa. Legenda na koniec zaznacza, że na prośbę Jakuba, każdego kto przyjdzie do grobu świętego, Chrystus uwolni od wiecznych cierpień.

Legenda ormiańska o Synach Gromu²¹. Wprowadziła nowe wątki do legend o pochodzeniu Jakuba i Jana. Podaje, że Salome – ich matka była córką Józefa z jego pierwszego małżeństwa. Poza tym kontynuuje opowieść o głowie św. Jakuba. Została przyniesiona przez anioła do siedziby Jakuba Młodszeo w Jerozolimie, gdzie przebywała również Matka Boża i Jan, brat Jakubowy. Następnie w tym miejscu z Jerozolimie zbudowano katedrę ormiańską.

Kamienie – symbole Apostołów²². Pewne tradycje przypisują Apostołom kamienie szlachetne. Symbolem Jakuba jest chalcedon, zaś jego brata Jana hiacynt. W kościele w Probołowicach na Małopolskiej Drodze Jakubowej jest polichromia z w. XIX przedstawiająca postacie apostołów podpisane nazwami kamieni. W Apokalipsie św. Jana (Apok. J 21, 19–21) znajduje się opis Nowej Jerozolimy mówiący o tym, że zbudowano ją na fundamentach z dwunastu warstw kamieni szlachetnych. Trzecia warstwa jest z chalcedonu.

Apostołowie – autorzy Składu Apostolskiego²³. Według Pisma Świętego Pirmina (VIII w.) po Zesłaniu Ducha Świętego apostołowie ułożyli

²¹ Ibidem, s. 876–877.

²² *Kamienie symbole Apostołów, wg zapisu na marginesie manuskryptu Breviarz Apostołów z IX–XI w.*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 1213–1214.

²³ *Apostołowie – autorzy Składu apostolskiego*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 1214–1215.

Skład Apostolski, przy czym każdy z nich wypowiedział jeden fragment. Jakubowi przypisano słowa „który się począł z Ducha Świętego, narodził się z Maryi Panny”. Natomiast według *Sakramentarza Gallikańskiego* (VII w.) słowa Jakuba brzmiały „zrodzonego z Maryi Dziewicy przez Ducha Świętego”. W rękopisie z XIII w. podano następujące słowa jako wypowiedziane przez Jakuba Większego „który się począł z Ducha Świętego i narodził się z Maryi Dziewicy” i zestawiono je z prorocstwem Izajasz – „Oto Panna pocznie”.

W spisach koptyjskich zwanych psalmami Heraklidesa (manichejskie) w psalmie 5 o Jakubie śpiewa się „wielkim handlarzem srebra jest Jakub, Jego brat {Jana} który umarł na skutek ukamienowania „ zaś w psalmie 6 (o znalezieniu apostołów) podano „znalazł Jakuba, źródło nowej mądrości”²⁴.

Apokryfy o Zaśnięciu Najświętszej Maryi Panny²⁵. W Ewangeliach Apokryficznych opisujących odejście Maryi, pochodzących z V–VI w. podawano, że przed zaśnięciem Matki Chrystusa aniołowie przenieśli apostołów z całego świata, aby mogli pożegnać Matkę Pana i uczestniczyć w Jej pogrzebie.

Historia Compostellana²⁶. Przedstawia opis śmierci Jakuba w Jerozolimie oraz odkrycie jego grobu. Wg legendy za czasów króla Asturii Alfonsa Czystego pustelnik Pelagiusz (Pelayo) usłyszał w miejscu swego pobytu głosy aniołów i zobaczył światła wydobywające się z ziemi. Powiadomił o tym biskupa Teodomira (znaleziono jego nagrobek z datą śmierci 20.1.847). Po odprawieniu modlitw i postów przez Teodormina Bóg objawił mu miejsce pochowania ciała św. Jakuba.

Liber Calixtinus²⁷. Składa się z pięciu ksiąg. W pierwszej podano utwory liturgiczne, opis śmierci Jakuba wg Euzebiusza z Cezarei (*Legenda maior*), opis chrztu Jozjasza i modlitwę Jakuba. W drugiej znajdują się opisy 22 cudów dokonanych przez św. Jakuba Większego. W trzeciej zamieszczono opis przeniesienia ciała Jakuba z Palestyny, *List Leona*, oraz opis uroczystości obchodzonych ku czci św. Jakuba. W czwartej dodano historię wyprawy Karola Wielkiego opisaną przez arcybiskupa Turbina, która wysławia udział św. Jakuba jako prowadzącego wyprawę. Przypuszcza się, że czwarta księga powstała w kręgu opactwa St. Denis. Wreszcie pią-

²⁴ *Psalmi Heraklidesa*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 1217–1219.

²⁵ *Transitus R – Opis zaśnięcia przenaświętszej Bogurodzicy, w jaki sposób odeszła Matka Pana naszego*, [w:] *Apokryfy Nowego Testamentu...*, op. cit., s. 782.

²⁶ M. Starowieyski, *Legenda Sw. Jakuba Większego*, op. cit., s. 39–96.

²⁷ *Ibidem*.

ta część jest przewodnikiem pielgrzymim, podaje przebieg drogi, udziela rad pielgrzymującym, opisuje miejsca spotykane po drodze.

Ikonografia apokryficzna²⁸. Przyjmując podział przedstawień Apostołów na indywidualne i grupowe oraz narracyjne, i prezentacyjne, przedstawienia św. Jakuba występują we wszystkich tych grupach. Obserwuje się natomiast wyraźne różnice ikonografii św. Jakuba w kościołach zachodnim i wschodnim. O ile w kościele zachodnim występują wszystkie typy przedstawień, oraz w nieskończonej ilości wersji, to we wschodnim przedstawienia św. Jakuba są bardzo rzadkie i w zasadzie występuje na nich wyłącznie razem z innymi Apostołami, np. w rzeźbie Deesis w ikonostasie lub w ikonie świątecznej Wjazdu Chrystusa do Jerozolimy, w których są wszyscy Apostołowie. Czasami w scenach ewangelicznych przedstawia się tylko kilku, zwykle trzech Apostołów, np. z Piotrem i Janem w ikonie Przemienienia Pańskiego. Ikony przedstawiające apokryficzne opowieści, w których występuje św. Jakub reprezentuje często spotykana ikona Koimesis (Zaśnięciu Maryi), na której Apostołowie przedstawiani są czasem na chmurach niesionych przez aniołów oraz w otoczeniu mar, na których złożono ciało Matki Bożej. Temat Zaśnięcia Maryi wprowadzono do sztuki bizantyjskiej po ustanowieniu święta w IV–V w. zaś jego podstawowy typ utrwalił się w IX w.²⁹ W sztuce koptyjskiej występuje również przedstawienie zgromadzenia Apostołów przy otwartym, pustym grobie Maryi, wiążące się z tradycją zabrania Maryi do nieba *in corporis*³⁰.

Indywidualne przedstawienie św. Jakuba w kościołach wschodnich jest niezmiernie rzadkie. Szeroko znany *podlinnik* (wzorzec) Dionizjusza z Furny w zasadzie myli obu Jakubów. W jednym z zestawień nie wymienia go w ogóle i wśród 12 Apostołów znajduje się tylko jeden Jakub (młodzieniec z sypiącą się brodą czczony 30 kwietnia), natomiast w innym spisie obejmującym 70 Apostołów są co prawda dwaj Jakubowie ale jeden to „Jakub, brat Pański – starzec z długą brodą (23 października)” natomiast drugi to „Jakub, syn Alfeusza, jeden z Dwunastu – młodzieniec z brodą spiczastą”. Wydaje się, że ten pierwszy jest św. Jakubem Większym³¹.

²⁸ M. Janocha, *Wpływ Apokryfów na ikonografię Apostołów i Ewangelistów*, [w:] M. Starowieyski (red.), *Apokryfy Nowego Testamentu, Apostołowie*, cz. 1, WAM, Kraków 2007, s. 71–6 i 88–92.

²⁹ M. Janocha, *Ukraińskie i białoruskie ikony świąteczne w dawnej Rzeczypospolitej*, Neriton, Warszawa 2001, s. 419–458.

³⁰ *Coptic Icons, Nabil Selim Atalla*, cz. 1, Lehnert & Landrock, Cairo, Egipt, 1998, s. 128–129.

³¹ Dionizjusz z Furny, *Hermeneia czyli objaśnienie sztuki malarzkiej*, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

Ks. M. Janocha³² wspomina o dwóch przedstawieniach indywidualnych św. Jakuba – na XIII ikonie z Patos i w Menologionie Bazylego II z końca X w. Natomiast w kościele zachodnim św. Jakub występuje często i to od wczesnego średniowiecza. Indywidualnie występuje jako Apostoł (z księgą lub zwojem), rycerz (Matamoros – na koniu jako pogromca Maurów) i pielgrzym z typowymi atrybutami – laską, muszlą i płaszczem. Sceny narracyjne nawiązują do opisów ewangelicznych, w których występuje Apostoł lub do legend otaczających św. Jakuba lub przedstawiają cuda przypisywane św. Jakubowi. Wiele przykładów takich dzieł przedstawiono wykorzystując tematy zamieszczone w cytowanych Apokryfach³³. Oczywiście można znaleźć więcej innych przedstawień św. Jakuba na terenie całej Europy jak i w Polsce na Drogach Jakubowych. Przykładem mogą być freski z kaplicy św. Jakuba w bazylice św. Antoniego w Padwie. Wykonane zostały w latach 1374–77 przez Altichiero da Zevio i Jacopo Avanzi. Obejmują sceny z legendy o Hermogenesie, ścięcie Jakuba, przewożenie ciała Jakuba przez anioła, przybycie ciała Apostoła do Galicji, scenę z zapadnięciem się mostu pod żołnierzami, przewiezienie ciała świętego przez zaprzęg byków, chrzest Luporii, oraz sen króla Ramireza, naradę w pałacu Ramireza i bitwę pod Clavigo³⁴. Poszukiwanie śladów apokryficznych przedstawień na drogach św. Jakuba stanowi wielką przygodę intelektualną i artystyczną, do której zapraszam wszystkich podążających tymi Drogami.

St. James in apocryphal stories

Abstract

The article presents the oldest information and stories concerning St James the Greater. The author used monographs and articles by Marek Starowieyski. The first sources originate in 2nd century. His death of a martyr and miracles concerning Hermogenes and Filatos were described as early as in 7th century in the Latin *Legenda Maior*. The first mention about St. James stay in Spain originates in 7th century. The author of the article used Greek, Ethiopian, Armenian and Spanish sources. St James's iconography based on the Apocrypha was presented here in brief.

*Jerzy Grzegorz Kazimierczak, dr
Bractwo św. Jakuba Apostoła
Więclawice Stare*

³² M. Janocha, *Wpływ Apokryfów na ikonografię Apostołów...*, op. cit.

³³ Ibidem.

³⁴ D. Bobisut, L.G. Salomon, A. da Zevio, *The Chapel of St. James*, Edizioni Messaggiere Padova, 2002.